

ANTONI RODRÍGUEZ-PEREA, GEÒLEG “PEL·LICULERO”, GEÒLEG DE PEL·LÍCULA

M. Magdalena Brotons Capó

Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts, Universitat de les Illes Balears,
Ctra. Valldemossa km 7.5, 07122 Palma (Illes Balears)

Resum: Tot aprofitant l'afecció al cinema d'Antonio Rodríguez-Perea es reflexiona sobre la relació del cinema i la geologia a propòsit de la pel·lícula *Un lugar en el Mundo* (1992) del director argentí Adolfo Aristarain. A partir del personatge del geòleg, Hans Mayer Plaza i la seva estada a las Quijadas, es repassen les visions sobre els continguts de la disciplina, la importància de la tasca de camp i la influència del paisatge i dels conflictes socio-econòmics en la vida dels habitants d'aquesta regió Argentina.

Paraules clau: cinema, geologia, *Un lugar en el mundo*, Adolfo Aristarain.

Abstract: Inspired on Antonio Rodríguez -Perea's fondness for cinema, this work addresses the relationship between cinema and geology. It departs from the movie *Un lugar en el Mundo* (1992) by Argentine director Adolfo Aristarain. Hans Mayer Plaza, a geologist, is the main character of the movie. His adventures at the Quijadas region are the excuse to review the geology disciplines, the role of fieldwork or the influence of landscape in the professional practice, as well other socio-economic issues and conflicts in the lives of the inhabitants of this region of Argentina.

Keywords: cinema, geology, *Un lugar en el mundo*, Adolfo Aristarain.

Introducció

Per a la meua companya del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts, Isabel Escandell i per a mi, les 13h era l'hora de dinar a Can Tomeu, el bar de l'edifici Mateu Orfila del Campus de la Universitat de les Illes Balears. Durant els anys que vaig estar fent la tesi doctoral, el Campus era gairebé ca meua i dinava quasi cada dia a aquesta hora. Anava al Mateu Orfila perquè és el millor lloc de la Universitat per menjar un menú casolà, i hi anava a les 13h per coincidir amb un grup de professors del Departament de Geografia, entre els quals hi havia Antonio. Durant aquella hora no es parlava de feina: ni de classes, ni d'articles, ni d'alumnes... Es parlava de menjar, de sexe, de política... i de cinema. Com que som professora d'història del cinema, sovint els nostres col·legues del departament de Geografia me demanaven per tal o qual estrena, o es comentaven escenes de pel·lícules vistes fa anys... I rèiem. Record riure cada migdia, amb acudits d'aquells homenots que semblava que es barallaven per veure qui la deia més grossa. Així que un dia varen rebre l'apel·latiu ben merescut de “pel·liculeros”. “Pel·liculeros” no tan sols perquè els agradés el cinema, sinó per les històries i aventures que contaven, dignes d'un guió de pel·lícula. A part de les visites ocasionals del geògraf Biel Sevilla, que monopolitzava la conversa quan venia a dinar amb nosaltres, el cap del grup era sempre Antonio Rodríguez-Perea. Amb el seu posat greu, de savi, era, sens dubte, el més sarcàstic de tots. Amb la seva ironia, sempre tenia un comentari oportú per a les ocurrències de la resta. I amb Antonio, a més de riure, podíem parlar de cinema, de vegades fins i tot, de manera seriosa. Coincidíem en gustos, i ens fèiem recomanacions.

Així, quan me varen proposar participar en l'homenatge que se li estava preparant per al seu comiat de la Universitat, tot i que en un primer moment vaig pensar que no hi tenia cabuda en una publicació de geòlegs per a geòlegs, vaig decidir que encara que jo no hi tingués res a dir, potser el cinema sí.

Fig. 1. Cartell de la pel·lícula *Un lugar en el mundo*, A. Aristarain, 1992.

Cinema i Geologia

La relació del cinema amb una altra branca del coneixement és un lloc comú. El cinema sovint s'utilitza per parlar de moltes qüestions no específicament cinematogràfiques, és a dir, ni de fotografia, de muntatge, d'elements de guió, o de treball dels actors, sinó que moltes vegades és una eina que serveix als docents i divulgadors per parlar de biologia, física, matemàtiques, psicologia, política, història, turisme... i també geologia. La geologia com a escenografia cinematogràfica, els paisatges on s'ubiquen narracions fantàstiques o recreacions històriques, ha estat tractat tant per historiadors del cinema com també per geòlegs. Un exemple és l'article "*El empleo de la geología como soporte ambiental en el cine*" publicat al *Boletín Geológico y Minero* (MARTÍNEZ PARRA, 2000). L'autor presenta una relació de la utilització de paisatges com a escenaris cinematogràfics, així com la recreació d'escenaris naturals a través de decorats. El text incideix en el fet que el coneixement del paisatge geològic facilita l'ambientació de les històries, afavorint a la recreació de llocs fantàstics i irreal, i contribuint a la credibilitat de les històries.

A la pàgina geologicalmanblog.com s'analitzen els orígens geològics dels decorats de varis films, i es destaquen algunes pel·lícules on apareix un geòleg a la trama. El més habitual són les pel·lícules de ciència-ficció o de catàstrofes naturals, on el geòleg és el professional que aporta la part científica de la història. A aquesta web, i a moltes altres pàgines on podem trobar informació sobre la relació entre la geologia i el cinema, destaca sempre un film per sobre dels altres, on el geòleg és un element clau de la narració, el personatge amb el qual comença la història que se'ns conta. Es tracta de "*Un lugar en el mundo*" del director argentí Adolfo Aristarain, de 1992 (Fig. 1).

Hans Mayer Plaza, el geòleg que interpreta l'actor José Sacristán, es presenta amb una certa fatxenderia quan coneix al jove Ernesto, al qual li comana que dugui els seus aparells a l'hotel de Valle Bermejo, a la província de San Luis (Argentina) on Hans ha de passar un temps per dur a terme una feina. Segur de si mateix, un poc prepotent, descobrim que fa feina pel cacic local. "*Junto piedras, vivo de eso*", és la primera definició que Hans dona de la seva feina.

Ernesto se sent tot d'una atret per l'espanyol. A ell també li agraden les roques ("*las piedras*", com diu a la pel·lícula, tot i que el terme "pedra" és incorrecte en geologia), que recull i guarda a la seva habitació. Però el jove de dotze anys també somia en guanyar doblers. La seva mare Ana li diu "*si tiene guita no es geólogo*" quan el nen li mostra la propina que Hans li ha donat per fer el transport.

Al llarg de la cinta descobrim la història personal de Hans Mayer. És un rodamóns seductor i bevedor, que va descobrir la seva vocació tirant pedres contra els grisos durant la dictadura de Franco. És l'heroi que guanya una cursa a cavall i és l'amic lleial, capaç de renunciar a l'amor en favor de l'amistat. Mario, pare d'Ernesto, és un professor de sociologia exiliat durant la dictadura, interpretat per l'actor Federico Luppi, habitual a la filmografia d'Aristarain; igual que Cecilia Roth, que interpreta a Ana, la seva esposa. Hans i Mario són dos personatges oposats: l'argentí decidí vincular-se a la terra

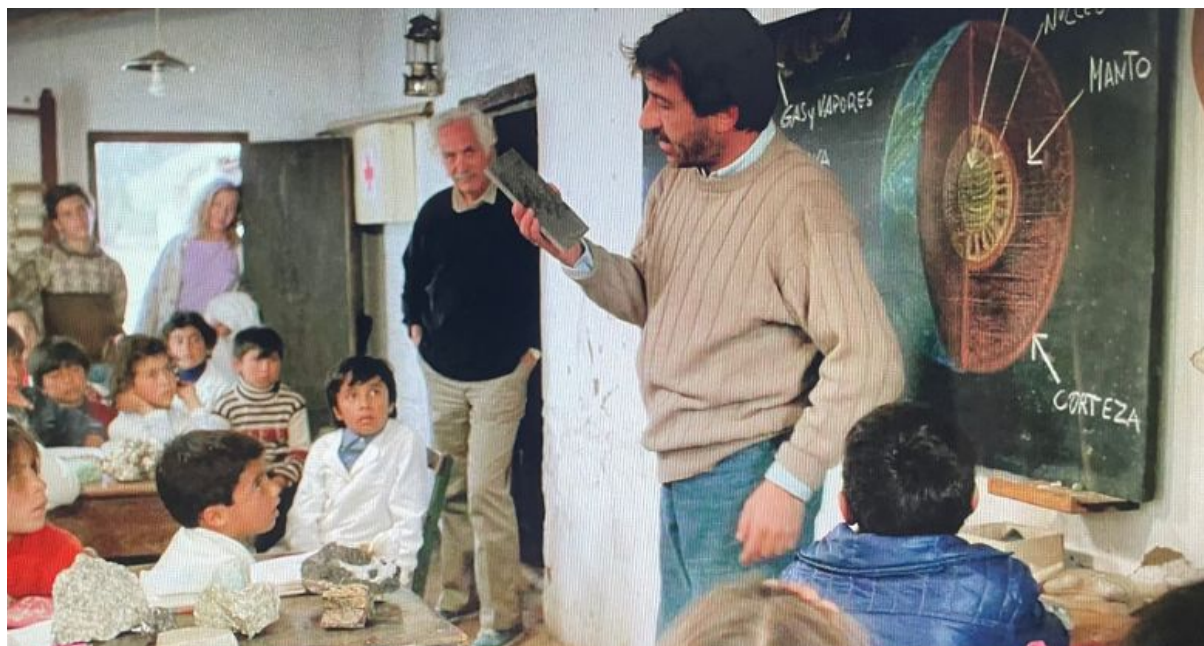

Fig. 2. El protagonista, Hans, ensenyant geologia als alumnes de Mario.

mentre que l'espanyol assumeix la seva condició d'apàtrida. Hans admira la superioritat moral de Mario, que acaba convertint-se en la consciència crítica del geòleg. La condició econòmica del professional de geologia es defineix d'una altra manera durant una conversa entre Hans i Ernesto:

- *¿Te gustaría ser geólogo?*
- *¿Se gana mucha plata?*
- *Depende, como en cualquier trabajo. Un poco de talento, un mucho de suerte, un mucho de “si, señor”... Si lo que te importa es el dinero, tendrás dinero. Serás un tipo de mierda como yo, pero tendrás dinero”.*

No se si estarien molt d'acord Antonio i els altres geòlegs amb els qui compartia el dinar. En qualsevol cas, aquesta és la imatge que dona Hans de si mateix, una imatge de mercenari. “*Donde me pagan, allá voy*” dirà en un altre moment. Però aquesta afirmació s'anirà matisant al llarg de la cinta. Tot i que al principi Hans diu que el cacic Andrada l'ha contractat per cercar petroli, el que en realitat fa és estudiar el terreny per fer una presa hidroelèctrica que ha de construir l'empresa espanyola Tulsaco, nom que apareix a moltes de les pel·lícules d'Aristarain com a paradigma de corrupció empresarial.

A petició de Mario, Hans accedeix a fer classes a un grup de nins del poble. Tot i que accepta a contrarcor, sembla com si ho hagués fet tota la vida. Professor didàctic i divertit, entusiasma als alumnes amb les seves explicacions. Els hi parla del planeta Terra, els hi explica l'acció erosiva de la pluja a les muntanyes, animant als nens a escoltar les “pedres” (Fig. 2). Però per entendre el que diuen les roques, explica Hans, és necessari conèixer el seu idioma. El geòleg és aquell que coneix l'idioma de les roques, i pot desxifrar així la seva història. Hans explica, de manera senzilla, branques de la geologia com la geodinàmica, la petrologia sedimentària i la mineralogia. El director va tenir l'ajuda del seu germà Lorenzo, geòleg de professió, que el va assessorar en els elements tècnics que es descriuen al film.

Marc Martínez Parra analitza al seu article “*Los geólogos en el cine y la televisión. Personajes reales e inventados. Un análisis de su transposición a la pantalla*”, els conceptes que anem aprenent al mateix temps que els alumnes al film:

- Geodinàmica interna: “... *día y noche camináis sobre una alfombra muy gorda pero en realidad pisáis fuego líquido y es que, aunque parezca un cuento chino, nada está quieto y nada es lo*

que parece.” Es refereix a l’escorça terrestre (“*alfombra muy gorda*”), als magmes que hi ha tant a l’escorça com al mantell (“*fuego líquido*”) i també al moviment lent de les plaques tectòniques, les quals es mouen a una velocitat similar a la que creixen les ungles (“*nada está quieto y nada es lo que parece*”)

- Geodinàmica externa: “*Nada es tonto, nada es insignificante. El hielo, por ejemplo, es el peor enemigo de la montaña. Cuando llueve se mete en las grietas y al llegar la noche se hace hielo. Aumenta de volumen y rompe la piedra. Poco a poco la deshace. La montaña lo sabe y se queja, no puede defenderse pero se queja. Antes de la tormenta se oye un zumbido. “Canto de abejas” le llaman, porque es como un chisporroteo, como el zumbido de las abejas.*” En aquest cas es refereix a la meteorització i la erosió de les muntanyes, mitjançant el tasconament degut al gel (gelifracció).
- Petrologia sedimentària: “*¿De qué me habla a mi esta piedra? Yo si la oigo porque conozco su idioma. Me cuenta historias, me habla de millones de años, de tormentas de viento y de lluvia, veo cielos oscuros y relámpagos y de animales y plantas como esta hoja han sido arrastrados por la tormenta y se han ido amontonando hasta formar esto*”. En aquest paràgraf fa referència a les roques sedimentàries, les quals són producte de l’erosió, transport i sedimentació en un ambient continental o marí i, per aquest motiu poden contenir restes fòssils.
- Mineralogia (manejan una làmpada de llum ultraviolada): “*Sólo a oscuras se puede ver el alma de las piedras. Cada una tiene el alma de un color y de una forma distinta*”. En aquesta escena mostren el reconeixement de diverses roques i minerals, alguns dels quals brillen amb una increïble varietat de colors brillants si els incideix llum ultraviolada (es tracta de minerals i roques fluorescents).

El personatge de Hans és el prototipus d’antiheroi amb el qual l’espectador sent immediatament afinitat. S’assembla als protagonistes de les històries de cinema negre dels films clàssics de Hollywood: desarrelat, perdedor en l’amor, però seductor, treballa per doblers, però no dubta en desafiar a Andrada quan conta el vertader motiu de la seva feina a Mario i al seu fill. La pel·lícula *Un lugar en el*

Fig. 3. Hans ensenya geologia al jove Ernesto a la Sierra de las Quijadas.

Fig. 4. El paisatge al Parque Nacional de la Sierra de las Quijadas (Argentina).

mundo també presenta reminiscències de Western, per la inexistència de l'Estat, l'exaltació de l'èpica i la presència del “foraster” (Hans) (CASELLA, 1993: 109-122). Al seu estudi sobre la cinematografia d'Aristarain, Fernando Brenner apunta la influència d'*Arrels profundes* (*Shane*, George Stevens, 1953) (BRENNER, 1993: 49).

Comparteix amb el film d'Stevens el plantejament, situacions i similitud d'alguns personatges: l'arribada d'un foraster a una zona rural, inhòspita i on hi ha un conflicte entre una comunitat de camperols i un terratinent; la història contada des del punt de vista d'un nin, preadolescent en el cas del film argentí. També coincideixen l'amistat entre el líder dels camperols i el foraster; l'atracció que sorgeix entre el personatge femení i Shane i, també, l'enfrontament als homes del terratinent. Fins i tot els noms dels personatges són similars: Shane i Hans. El final, però, és diferent. Mentre que Shane triomfarà en la lluita pel seu somni encara que això el dugui a la mort, Hans continuarà amb la seva vida d'etern errant.

També trobem la presència de la geologia als paisatges, amb plans de gran bellesa visual i amb panoràmiques de gran força expressiva. La pel·lícula es va filmar al *Valle del Conlara*, a *Parque Nacional de la Sierra de las Quijadas* i a la ciutat de *Villa Merlo* (Fig. 3). *La Sierra de las Quijadas* presenta un magnífic i àrid escenari, de vermelloses parets erosionades per l'aigua i el vent, amb laberints i barrancs espectaculars. Al film és el lloc on Hans fa prospeccions per establir-hi una presa d'aigua. Tot i que el geòleg li diu al jove Ernesto: “*Camina con respeto, estamos pisando el fondo del mar*” en realitat en aquesta zona no hi va haver mai la mar. Amb aquests colors vermellosos, alternant gresos i lutites, el paisatge correspon a un ambient clarament continental.

Per a Francesc Vilaprinyó *Un Lugar en el mundo* és la pel·lícula més ideològica d'Aristarain. L'autor assenjala que aquest component és palès als diàlegs on els personatges descarreguen la seva tensió personal i ideològica (VILAPRINYÓ, 2013: 109). El film va suposar un punt i a part a la carrera del

director, després del fracàs del seu anterior treball *The Stranger* i alguns anys sense filmar. Aristarain va passar del cinema negre dels seus inicis a un cinema molt més personal, sense abandonar però la petjada de la dictadura militar que d'una manera o altra sempre és present a les seves històries.

El desembre de 2019 José Sacristán va ser nomenat geòleg honorífic per part de l'Il·lustre Col·legi Oficial de Geòlegs (ICOG) pel seu paper a aquesta pel·lícula. Pensem que més enllà de la interpretació de Sacristán, el que es va premiar en realitat és al personatge escrit per Aristarain. Hans és el geòleg que enamora als espectadors, l'Indiana Jones de la geologia, és el "pel·liculero" de la geologia i també un geòleg de pel·lícula, tal qual Antonio Rodríguez-Perea.

Bibliografia

- BRENNER, F. (1993): *Adolfo Aristarain*, Centro Editor de América Latina, Buenos Aires
- CASELLA, K. (1993): Entre líneas de fuego. Sobre *Un lugar en el mundo* de Adolfo Aristarain. In: González, H. i Rinesi, E. (eds.), *Apuntes para una historia social del cine argentino*: 109-122. Manuel Suárez ed., Buenos Aires
- MARTÍNEZ PARRA, M. (2000): El empleo de la geología como soporte ambiental en el cine. *Boletín Geológico y Minero*, 111 (5): 79-84.
- VILAPRINYÓ, F. (2013): *Dictadura militar argentina y el cine de Adolfo Aristarain*, Universitat de Barcelona, Barcelona.

Data recepció: 16.08.21

Data revisió: 03.09.21

Revisió acceptada: 05.09.21